

Principal and Teleos of University in Iran

Morteza Bahrani¹

Received: Sep.10.2020

Accepted: Mar.7.2020

Abstract

The issue of this article is questioning the beginning and principal of the university; in particular the question is that in what sense can the beginning of the university in Iran be justified and legitimate? By distinguishing between the beginning and the founding, I have linked the beginning of the university to its end, responsibility. The purpose of this research was to show the legitimacy on the university as a modern phenomenon and to pay attention to the necessity of reasoning and critique in the university situation. The university has a new beginning as a new phenomenon. This new beginning or principal can - and should-be discussed in relation to its teleos, by Gadamer's hermeneutic method and in a phenomenological attitude. For such a discussion, first a description is given on the concept of beginning and then, based on the modern experience of the university, that experience is conceptualized. The description of the beginning and the concept of the university are then discussed in the situation of Iran and in relation to the history of the university in Iran. The result of the study is an emphasis on the self-actualization of the academic individual. A university is a place for freedom and responsibility, meaning theorizing and acting to identify and control the evils and anomalies that hinder the realization and formation of self and society. The university is a place for questioning the phenomena of the self, the society and the world. In a sense, given the experience of being a university, the university has been "established" in Iran but has not "begun".

Keywords: University, Modernity, Beginning, Principal, Iran.

Introduction

Can we talk about the "beginning" of the university? To answer this question, first the concept of the beginning will be examined - in its modern sense - and then turn to a schematic of the beginning of university in Iran in relation to its teleos. The purpose of the study is to explain the important point that "to

1. Associate professor, Institute for Social and Cultural Studies, Tehran, Iran. *Corresponding author:* ✉ mortezabahrani@yahoo.com

begin" is varies from "to found". The latter is related to bureaucratic relations and especially to the connection of the university with the institution of power: the power and bureaucratic institutions are expected to found a place called the university; At this stage, it is politics that even defines the university, however in the process of beginning the university it defines society and all its institutions, including power. Beginning is something of subjective-social matter.

Methodology

In finding clues to the questions, the phenomenological hermeneutic method was employed. In phenomenology, the activities of the mind are divided into three categories: ideas, judgments, and wills. The emphasis of phenomenology in the field of propositions is that the reality itself is referred; the pivotal point is that as soon as a phenomenon is appeared, the relation of "myself" to that phenomenon have to be determined, then the relation of others; In critique of any experience getting the form of conception (here, the university), the researcher specific relationship must be clarified. Take "to what extent and with what intention am I an academic or I want to be academic person?", as an example. This is where the intentionality comes from. Academic intent means that we want something from the university that cannot be found elsewhere (for example, in a mosque or organization or factory). Phenomenology that relies on intention is sociology and futurology. On the other hand, in this study, the university was approach through hermeneutics of optimistic approach which is an essential path to achieve university as a well-ordered modern phenomenon.

Findings

A. The university is a social sub-situation in which reason and critique are in the most unlimited way and form. This sub-situation, at its best, acquires the skill of recognizing and controlling the abnormalities and disorders of the any relationship. Being in this situation, it is impossible to acquire that skill and control except through the experience of the academic situation by the academic itself.

B. Every academic research and education center has two theoretical and action dimensions. The scientific and cognitive dimension derives the legitimacy by connecting to other academic centers in the world. The legitimacy of the university lies in the combination of these two dimensions: on the one hand, the university is a place for theoretical acts, and on the other hand, the university is a place for critique and assessment.

C. If the university “founded” in Iran has illegitimacy, it was because it was pursuing the same bureaucratic privileged relations of Iranian Diwansalari. The extent of the illegitimacy of the university- which did not link itself to the “beginning” - still affects the situation of the university. One of the most important aspects of the beginning was the "denial of the benefits" of the old Diwansalari.

D. The university was founded in Iran however it should not be considered the beginning: beginning is, to a large extent, still subject to be founded. To found a university the university is dependent on the past. The beginning, however, is future-oriented, which is associated with values such as responsibility and creativity. In the founding view, and in view of the products of the founded thing, "graduation" (in Farsi: فارغ‌التحصیل! free from education!) is a metaphor for a finished and ended product, that is, an founded matter without beginning and without teleos.

Discussion and conclusion

In Iran, the university occupied a place that still had a deputy and guardian. The university was founded and opened in conflict with traditional educational institutions (religious schools). Even the scientific institutions founded in the Qajar period, such as the Darol-Fonun were a continuation of traditional institutions where only the elite (Diwani) could attend to study.

The beginning of university among us is recapture (occupying again). This is the legitimacy of beginning a university; Legitimacy stems from the fact that in the process of beginning, nothing is usurped from someone (who does not have that thing: freedom); The student and the professor do not seize the land by force, but enter a deserted area and organize it which was own-flourishing. This is the beginning of our university; a university that contains elements of scientific and moral subjectivity. In this sense, the university in Iran begins in the middle of its institutional founding.

آغاز و انجام دانشگاه در ایران

مرتضی بحرانی^۲

چکیده

مسئله این مطالعه پرسش درباره آغاز دانشگاه بود و به‌طور خاص به این پرسش پرداخته شد که آغاز دانشگاه در ایران به چه معنا می‌تواند موجه و مشروع باشد؟ با تمایزگذاری میان آغاز و تأسیس، آغاز دانشگاه به غایت آن؛ یعنی مسئولیت پیوند زده شد. هدف پژوهش برنامه‌ی مدرن بودن پدیده دانشگاه و توجه دادن به ضرورت خردورزی در موقعیت دانشگاه بود. دانشگاه به‌مثابه یک پدیده نو، آغاز نو دارد. این آغاز نو با رویکرد پدیدارشناسی و با روش هرمنیوتیک حسن ظنی گادامر و ریکور، در نسبت با غایت آن به بحث گذاشته می‌شود. برای چنین بحثی ابتدا شرحی از آغاز ارائه شده و سپس بر بنیاد تجربه مدرن دانشگاه، آن تجربه به مفهوم درآمده است. شرح آغاز دانشگاه و سپس در موقعیت ایران و در ارتباط با تاریخ دانشگاه در ایران به بحث گذاشته شده است. نتیجه مطالعه تصریح بر خودشکوفایی فرد دانشگاهی است؛ دانشگاه جای آزادی و مسئولیت است. دانشگاه جای نظوروزی و کنشگری به‌منظور شناسایی و مهار شرارت‌ها و ناپهنجاری‌هایی است که مانع از تحقق و شکل‌گیری خود و جامعه است. اینجا، جای زیر سؤال بردن خود، جامعه و جهان است. با توجه به تجربه دانشگاهی بودن، به یک معنا، دانشگاه در ایران «تأسیس» شده است، اما کمتر «آغاز» شده است.

کلیدواژگان: دانشگاه، مدرنیته، آغاز، ایران.

مقدمه

آیا می‌توان از «آغاز» دانشگاه [و وابسته‌ها و مکمل‌های آن] سخن گفت؟ برای پاسخگویی به پرسش پیشگفته، این پیشفرض به بحث گذاشته می‌شود که «آغاز» متفاوت از «تأسیس» است. تأسیس به مناسبات بوروکراتیک و به‌ویژه به پیوند دانشگاه با نهاد قدرت مرتبط است. در مرحله تأسیس این انتظار از قدرت و نهادهای بوروکراتیک می‌رود که جایی به نام دانشگاه را بنیادگذاری کنند؛ این بنیادگذاری هم مادی و هم حقوقی است. در این مرحله، سیاست است که دانشگاه را حتی تعریف هم می‌کند، اما در مرحله

۲. دانشیار پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، تهران، ایران: mortezabahrani@yahoo.com ✉

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۶/۲۰ پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۱۲/۱۷

یا به تعبیر درست‌تر، در «مراحل» و در «فرایند آغاز» این دانشگاه است که جامعه و همه نهادهای آن - از جمله قدرت - را تعریف می‌کند. آغاز امری جامعه‌ی است. دانشگاه یک زیرموقعیت اجتماعی است و فرد دانشگاهی به شیوه‌ی آغاز و نه تأسیس است که می‌تواند در ساخت جامعه نقش داشته باشد. آنچه جامعه‌ی بودن دانشگاه در مقام آغاز را پدیدار می‌کند، سوژگی اخلاقی و هنجاری‌ای است که به شیوه خودشکوفایی و فراتر از مناسبات بوروکراتیک و حقوقی اعمال می‌شود.

پیشفرض پدیده‌ای چون دانشگاه، مدرن بودن آن است و هسته امر مدرن، تجربه آزادی و مسئولیت است. بی‌تردید، این تجربه با «ضرورت» خردورزی و سنجش‌گری همراه است. چه بسا در جاهای دیگری نیز «امکان» خردورزی و سنجش‌گری وجود داشته باشد، اما صدق و بدهت آغاز دانشگاه وابسته به این «ضرورت» است. نمی‌توان به نحو مشروع در دانشگاه بود و آزادی را نیافت یا آنکه آن را تفنن دانست. در این معنا، در میان ما تعداد کسانی که دانشگاه را آغاز کرده‌اند (یعنی آزادی را تجربه کرده‌اند)، اندک هستند. ما عموماً از کورراه‌های دانشگاه (در خوابگاه‌ها و فضاهای میانی و حیات‌خلوت‌های دانشگاه) و نه از کلاس و آزمایشگاه و کتابخانه و فضاهای مدون دانشگاه، سر از سرای آزادی درآورده‌ایم. به‌طور خلاصه، آغاز دانشگاه سوژگی روشنگرانه فرد دانشگاهی و انجام آن مسئولیت است؛ این آغاز و انجام با یکدیگر رابطه دیالکتیک دارند. از این‌رو، آغاز و انجام دانشگاه به آینده نظر دارد و نه گذشته؛ آینده‌ای که پیوسته خود را در موقعیت‌های مشخص پدیدار می‌کند. آینده امری ضروری است، در حالی که گذشته یک امکان بوده است؛ می‌توانست چیزی غیر از آنی باشد که واقع شده است.

روش پژوهش

در یافتن سرخ‌هایی برای پاسخگویی به پرسش مطرح شده تلاش کرده‌ام تا حدودی خود را به روش هرمنیوتیک پدیدارشناختی و لوازم آن پایبند کنم. در پدیدارشناسی فعالیت‌های ذهن به سه دسته ایده‌ها، حکم‌ها و اراده‌ها تقسیم می‌شوند (Brentano, 2020: 27-30). تأکید پدیدارشناسی در حوزه حکم‌ها آن است که ما به خود واقعیت رجوع کنیم؛ نکته بسیار مهم این است که به محض آنکه پدیده‌ای آن‌گونه که هست، بر من پدیدار شد، ابتدا باید نسبت «خودم» را با آن پدیده و سپس نسبت دیگران را با آن مشخص کنم؛ صدق حکم‌ها و گزاره‌ها مرتبط با مقاصد ماست. ما در تبیین و نقد هر تجربه به مفهوم‌درآمده‌ای [در اینجا دانشگاه] باید ابتدا نسبت خودمان را شفاف سازیم؛ اینکه من تا کجا و با چه قصدی دانشگاهی هستم یا می‌خواهم باشم؟ اینکه من از دانشگاه چه می‌خواهم؟ از اینجا است که پای قصدمندی و اراده به میان می‌آید. قصدمندی همان رابطه درهم‌تنیده ذهنیت و عینیت است. قصدمندی دانشگاهی؛ یعنی اینکه ما از دانشگاه چیزی می‌خواهیم که در جای دیگری (در خانه، مسجد، حوزه، سازمان، پادگان یا کارخانه) یافت نمی‌شود. نکته مهم در قصدمندی، حالیت ما انسان‌هاست. ما همواره در یک حال رو به آینده است که چیزی را قصد می‌کنیم. قصد، آینده‌ساز است [و اگر مضمون آن نادرست باشد، آینده‌سوز است]. اهمیت مقاصد ما در صدق آن برای رفع مداوم تضاد در عرصه اجتماعی و ساخت آینده

است (Bartok, 2005: 21). پدیدارشناسی‌ای که بر قصدمندی تکیه می‌کند، از مبانی جامعه‌شناسی و آینده‌سازی است. ساخت جامعه؛ یعنی بسط اراده‌های درست برای تحقق رابطه‌های انسانی، نخستین فضیلت اجتماعی انسان جدید است. باید تلاش کرد تا جدید بود. ما از آن رو می‌توانیم و باید انسان جدیدی باشیم که میان «خوب» و «خوب‌تر» مخیر هستیم؛ تنها در جایی به خوب اکتفا می‌کنیم که «حد امکان و توان واقعی ما» اجازه خوب‌تر را به ما نمی‌دهد. در مقابل، ماندن میان بد و بدتر ما را به عذاب وجدان دچار می‌کند. باید از عذاب وجدان گذر کرد تا به وجدان رسید (Brentano, 2020: 27-30). آغاز دانشگاه منوط به اذهان نامعذب است. باید تاریخ آینده را از «ساخت» خود شروع کنیم. این شروع مسئولیت است. «ساختار» همان است که ما باید به‌درستی بخواهیم که آن را بسازیم. ساختارگرا باید درد ساختن داشته باشد؛ باید خود، جامعه و جهان را بسازد.

از بُعد تفسیری، هرمنوتیک تفسیر واقعیت‌های صورتی شده در نسبت با مضامین آنهاست. واقعیت‌های صورتی شده گاهی به شکل یک متن و گاهی در اشکال دیگر بر ما پدیدار می‌شوند؛ منظور از مضمون همان قصدی است که فعلیت یافته است. از این نظر، هرمنوتیک خود یک کنش است (Ricoeur, 1981: 43). ما در پرداختن به قصد فعلیت یافته در (یا با) دانشگاه، آن را به‌مثابه یکی از پدیدارهای «پیشرفت» در قلمرو خودمان در نظر می‌گیریم. از این نظر، من با هرمنیوتیک حسن ظن به دانشگاه پرداخته‌ام و بر این باورم که در تلاش برای تحقق امور مدرن در میان خودمان باید با همین روش آغاز کرد. دانشگاه یک پدیده مدرن است. برای ما که در مراحل تمرین جدید شدن هستیم، سوء ظن به امور مدرن خود یک مانع است [هرمنیوتیک سوء ظن را باید در قلمرو مواجهه با تاریخ و سنت به کار برد]. باید دید واقعیت دانشگاه با چه مضمون‌هایی پدیدار شده است. قلمرو بحث خود موقعیت دانشگاه است.

مرور و بررسی و نقد پیشینه مطالعات و دیدگاه‌ها

پرسش نسبت دانشگاه با آزادی و مسئولیت، مقدم بر همه پرسش‌های دیگری است که درباره دانشگاه مطرح می‌شود. در حالی که طرح پرسش نسبت دانشگاه و آزادی از «ضرورت» دانشگاه، به‌مثابه یک امر مدرن، سخن می‌گوید، همه دیگر پرسش‌ها از «امکان» دانشگاه سخن می‌گویند. کانت (Kant, 1999) در رساله «پاسخ به پرسش: روشنگری چیست؟» دو شکل استفاده از خرد را پدیدار می‌کند: «کاربرد عقل در امور عمومی آن بهره‌ای است که یک انسان فرهیخته از عقل خویش در برابر کل مخاطبانش می‌برد»؛ در مقابل، «استفاده خصوصی آن بهره‌ای است که فرد به نحو زیرکانه در منصب مدنی یا اداری‌ای که به او سپرده شده است، می‌برد» تا منافع و مزایای فردی خود را محقق کند. کانت بعدها در *جدال دانشکده‌ها*، نحوه عمومی‌کاربرد خرد در شکل اخلاقی آن را عامل جامعیت و انسجام‌بخش دانشگاه دانست. او در اینجا رابطه پیشرفت جامعه و جهان با پیشرفت دانش از طریق کاربرد عمومی خرد را توضیح می‌دهد. از دید او جامعه بدون کاربرد خرد در پهنه همگانی پیشرفت نمی‌کند و به آزادی اخلاقی نمی‌رسد (Kant, 1979). این همان ضرورتی است که هم پدیده دانشگاه و هم پیامدهای آن را تضمین می‌کند.

از این زاویه، اگرچه در خصوص دانشگاه‌های آغازین در ایران پژوهش‌هایی چند انجام شده است، اما عموماً آنها بر وجه تأسیسی آن و در نسبت با بوروکراسی سیاسی؛ یعنی بر امکان‌های دانشگاه‌های تمرکز داشته‌اند. برای مثال، دیوید مناشری تأسیس دانشگاه تهران را ادامه سیاست‌های غربی‌سازی در دوران پهلوی می‌داند. مناشری به‌ویژه از «دانشگاه تهران» به‌عنوان «یک نهاد مستقل قانونی» سخن می‌گوید که از استقلال مدیریتی و مالی برخوردار بود؛ او وجه تأسیسی نهاد دانشگاه را متفاوت از سایر نهادهای مدرن می‌داند (Menashri, 2018: 27)؛ تا جایی که او این تفاوت را به غربی‌سازی ربط داده باشد و تا جایی که غربی‌سازی نسبتی با آزادی داشته باشد، گویی مناشری نیز حدودی از فرایند ضروری آغاز دانشگاه در ایران را دریافته است. در همین خصوص، رضا صمیم تلاش کرده است تا سوبیه‌های امر مدرن را در ضمن تجزیه بوروکراسی آغازین دانشگاه در همان فرایند تأسیس پدیدار کند. او نشان داده است که در سطح بوروکراتیک، در مقابل کسانی چون فروغی، حکمت و قلی‌خان هدایت، کسانی چون داور، تیمورتاش، نصرت‌الدوله و حتی عیسی صدیق بودند که - متأثر از عصر مدرن روزگار خود - قصدشان از دانشگاه‌های کنش معطوف به آزادی بوده است (Samim, 2020). با این حال، صمیم نیز به‌طور خاص بر وجه بوروکراتیک تأسیس مادی و حقوقی دانشگاه متمرکز شده است.

فراستخواه ضمن پرداختن به ادوار دانشگاه در ایران، آن را بی‌نسبت با زمینه و تقاضای اجتماعی می‌بیند؛ او نیز چون تأسیس دانشگاه را با امر سیاسی مرسوم؛ یعنی دولت و قدرت مرتبط می‌داند، بر آن است که دانشگاه در درون دولت به‌وجود آمد و شکست دولت در مدرنیزاسیون سبب شده است که پروژه توسعه دانشگاه و علم نیز ناتمام بماند (Farasatkah, 2009: 182). این در حالی است که آغاز، غایت دارد، اما «تمام» شدن نیست. درواقع، فراستخواه در بحث از دانشگاه از آغاز همبسته با غایت سخن نمی‌گوید؛ او از تأسیسی سخن می‌گوید که ناتمام رها شده است. طباطبایی (Tabatabai, 2019: 437) نیز دانشگاه را در نسبت با مفهومی به نام ایران‌شهر به بحث می‌گذارد و بر آن است که دانشگاه تا ایران را موضوع خود قرار ندهد، صرفاً مؤسسه‌ای [یعنی امر تأسیس‌شده‌ای] است که کار آن تربیت «بسال و بفروش» کلمات و متون است. طباطبایی نیز تلاش می‌کند تا تأسیس دانشگاه را - هر چند به لحاظ مضمون - به گذشته پیوند دهد. این در حالی است که آغاز دانشگاه نه تنها یک فرایند، بلکه مطلقاً آغاز است. آغاز دانشگاه نیازمند چیزی از جنس تداوم امر تاریخی از پیش موجود نیست. بسیاری در مواجهه با مسئله تأسیس دانشگاه تهران این‌گونه طرح پرسش می‌کنند که «چرا در زمانه‌ای که جوامع صنعتی‌شده اروپای غربی سربرآورده از تکیه بر اصالت عقل و تجربه‌گرایی چنین پیش تاخته‌اند، ایران با سابقه تاریخی بس طولانی چنین پس مانده است» (Habibi, 2019: 11)؟ این نحوه پرسش در بادی امر راه آغاز را سد می‌کند. این نحوه تفکر مانع تأسیس دانشگاه نیز است، درست همانسان که گذشته‌گرایی چون فروغی این مانع را تجسم بخشیدند. در این تلقی، هدف دانشگاه «بازتعریف سرزمین و فرهنگی کهن و به درازنای تاریخ در اکنون تاریخی و آماده برای عبور به فردا» می‌شود (Habibi, 2019: 13). پیشفرض این پژوهش‌ها تقدم امر سیاسی بر امر اجتماعی است. از این رو، دانشگاه نیز یک امر سیاسی تلقی شده است.

نبود تفکیک میان تأسیس و آغاز موجب شده است تا عده‌ای از «شکست دانشگاه ایرانی» سخن بگویند، شکستی که علت آن همراهی نکردن «رشد اقتصادی با رشد آموزش عالی» است و شکست در این ناهمراهی و به تعبیری «ناهمزمانی در دانش» ناشی از «نبود برنامه‌ریزی در آموزش عالی» دانسته شده است (Ghanei Rad, 2018). پافشاری بر این شکست، آن‌گاه که فرد خود را از راهیابی به مناصب دانشگاهی محروم می‌یابد یا انتظاری از دانشگاه دارد که نسبتی با آغاز و خودشکوفایی ندارد، در عبارتهایی چون «نادانشگاه» بازتاب می‌یابد.

از آنجا که آغاز امری جامعی است و نسبت ایجابی با قدرت و دولت ندارد، «استقلال دانشگاه از حکومت» [چنان‌که کسانی چون علی اکبر سیاسی به دنبال آن بودند و در سال ۱۳۲۱ دولت مستعجل آن را جشن هم گرفتند] نیز به معنای آغاز نیست. با این حال، استقلال و آزادی دانشگاهی به‌ویژه با آزادی منفی رهایی از دولت و دین نسبت دارد. در وجه ایجابی، دانشگاه جای خلق و خلاقیت می‌شود. بدون آن منفیت این ایجاب در میان ما شکل نخواهد گرفت. هومبولت در تأسیس دانشگاه همین نوع از «آغاز» را مد نظر داشت، آنجا که از یک سو، تأکید می‌کرد که دانشگاه می‌تواند هر چیزی را موضوع کاوش خود قرار دهد و باید از محدودیت‌های ایجاد شده توسط دین و دولت پرهیز کند و از سوی دیگر، بر این نکته تأکید داشت که وجود انسان با وجود جهان مرتبط است و از طریق این ارتباط باید به جهان اطراف خود معنا بدهد و خودشکوفای شود. بخشی از این جهان همان موقعیت میانی ما؛ یعنی جامعه است. اهمیت تحقیق و اکتشاف در دانشگاه از همین جهت آزاداندیشی و معنابخشی و خودشکوفایی آن است (Backhaus, 2015: 6). با عطف توجه به این منفیت، بودند کسانی که به‌رغم محرومیت از منصب دانشگاهی، تلاش می‌کردند تا نوعی از آغاز را هر چند «بیرون» از دانشگاه دنبال کنند؛ تلاش‌های امثال محمدعلی مرادی از این دست است. مرادی (Moradi, No date) دانشگاه موجود ایرانی را «دانشگاهی ناپلئونی» می‌داند [نه هومبولتی] که فقط عملیاتی فکر می‌کند. او در نبود «آغاز» دانشگاه در ایران و در تلاش برای یک آغاز بر امکان آغاز دانشگاه بود که رویکرد «آکادمی موازی» یا «فلسفه در خیابان» را پیش گرفت.

دلایل، شواهد و یافته‌های بحث

الف. معنای آغاز

۱. یک معیار مشروعیت در طرح معنای آغاز

هانس بلومبرگ در کتاب مشروعیت عصر جدید بر آن است که عصر جدید یک آغاز است، زیرا مفاهیم و نهادهای عصر جدید محتوایی متفاوت از مفاهیم و نهادهایی دارند که منتقدان عصر جدید میان آنها و مفهومی جدید تناظر برقرار می‌کنند (Blumenberg, 1966). در برابر مطلق‌بینی الهیاتی و نیز تفکر فلسفی اسکولاستیک سده‌های میانه، او نیز چونان کانت خودشکوفایی و خودسرافرازی انسان را مایه حقانیت عصر جدید می‌داند. هسته بنیادین استدلال او این است که حقانیت عصر جدید نه از کارکردهای

خرد [که چه بسا رگه‌هایی از آن را در تاریخ پیشامدرن نیز بتوان یافت]، بلکه از «ضرورت» خردورزی استنتاج می‌شود. فرایند این حقانیت‌یابی معطوف به این نکته است که این عصر چیزی را تصرف یا تسخیر نکرده است. این پروتستان‌تیسیم بود که جای خالی شده کاتولیسیسم را تصرف کرد؛ هرچند که آن جای‌سپار، پیوسته می‌کوشید مواضع اشغال‌شده را پس بگیرد. پروتستان‌تیسیم، به دلیل نداشتن اتوریته کلیسایی واحد و همزمانی و آمیزش با جنبش‌های ضد اتوریته‌های کهن، شاخه شاخه شد و به‌ویژه در قالب پروتستان‌تیسیم فرهنگی متأثر از روندهای مدرن، خود منبع الهام دیانت مدرن شد که رابطه آن با دیانت کهن از نوع جای‌سپاری نبود. امر مدرن می‌کوشد تا سرزمینی را از نو تصرف کند که سلسله حاکم بر آن زوال یافته، دچار هرج و مرج شده، سلطانش آنجا را ترک کرده، بخش‌هایی از آن را رها کرده و خود با حالتی نزار به کنجی خزیده است [البته، کاتولیسیسم نیز از طریق ضدیت با پروتستان‌تیسیم متحول شد، چون کوشش کرد پا در جاهایی بگذارد که پروتستان‌تیسیم بدانها وارد شده بود]. در این وضعیت، نیروهای عصر جدید به آن پا می‌گذارند و کشور بی‌صاحب را از نو تصرف می‌کنند؛ از این روست که او از بازتصرف جهان توسط انسانی سخن می‌گوید که دیگر مقهور نیست، بلکه روی پای خود ایستاده است؛ این، همان حقانیت عصر جدید است، چون چیزی را از کسی غصب نکرده و سرزمینی را به زور تصاحب نکرده، بلکه به یک منطقه متروکه بی‌سر و سامان وارد شده و آن را بسامان کرده است (Nikfar, 2018: 84-90). دانشگاه به‌مثابه یک پدیده مدرن، چنین آغازی دارد و باید داشته باشد. دانشگاه مدرن نه ادامه جندی‌شاپور و بیت‌الحکمه و نظامیه‌ها و نه اشغال‌کننده نهادهای برآمده از آنان می‌تواند باشد.

اگر [بر خلاف بلومبرگ و حسب ادعای کسانی چون کارل لوویت] فرایند تجدد دنیوی کردن ایده‌های در اصل دینی و الهیاتی باشد، در واقع، سرزمین متروکه‌ای را تصرف نکرده، بلکه همان سرزمین کهن را اشغال کرده و پس از شکست دادن صاحب اصلی، فقط تابلوها را عوض کرده است. اگر چنین باشد، عصر جدید در اصل حقانیت ندارد، زیرا غصب و تحریف کرده است. پس، ایده پیشرفت بر یک درک زمانی و معرفتی متفاوت استوار است؛ با آغاز عصر جدید افق زمان باز می‌شود و آینده و رستگاری متناظر با آن رخدادی این-جهانی است که توسط سوژه خلق می‌شود. این همان فرایند آزاد شدن خود و آزاد ساختن جهان است. بنابراین، آغاز مستلزم نوعی گسست است. این افق جدید، گذشته را نفی نمی‌کند؛ گذشته و سنت ملزم به آن پیوسته بازخوانی و نقد می‌شوند. در این نقادی ما ذیل (دنباله) سنت قرار نمی‌گیریم، بلکه با عطف توجه به آینده با آن گفت‌وگو و آن را تهافت می‌کنیم. مضمون این پرسش و پاسخ، مساهمت در شناخت و مهار نابهنجاری‌ها و نابسامانی و مباشرت نداشتن در شرارت‌های مندرج در موقعیت انسان است. انسان - تا اطلاع ثانوی - مستعد شرارت است.

۲. معنای آغاز در نسبت با انجام

هانس گئورگ گادامر در «آغاز فلسفه» سعی می‌کند تا از «معمای» آغاز بر بنیاد گذشته و آینده پرده‌برداری کند، «معمایی که همیشه در تفکر مشکل ایجاد کرده است». او اصل یا اصالت آغاز (همان قاعده و بنیان)

را ابتدا در دو معنا پیش می‌نهد، معنایی صرفاً زمانی که شروعش در یک تاریخ معین است و معنایی نظری و منطقی که بر بنیاد قاعده‌های صوری استوار است. او با کنارگذاری صوری معنای نخست (اینکه زمان آغاز ندارد)، صورت سومی را هم پیش می‌نهد و آن اینکه آغاز مستلزم فرجام است؛ فرجام است که تعیین‌کننده آغاز است. برای تعیین آغاز باید فرجام را پیش‌بینی کرد (Gadamer, 1996: 21).

نو بودگی یا عصر جدید در اینجا وضوح بیشتری می‌یابد؛ یعنی «به محض آنکه تاریخ به صحنه می‌آید، آنچه نو و تازه است، نقش مهم و تعیین‌کننده می‌یابد» (Gadamer, 1996: 31). با این حال، فرجام امری تاریخی نیست و «نباید آغاز تاریخی را با پایان تاریخی تفسیر کرد». آغاز و فرجام «هنگامی روشن می‌شود که نه از آغازنده، بلکه از آغازندگی سخن بگوییم. مراد از آغازندگی این است که چیزی هنوز به هیچ معنایی و در مسیر هیچ غایتی و از جهت هیچ تصویری، معین و مشخص نیست و هنوز بسیاری پیشامدها [البته در حد معقول] امکان‌پذیر است». او سپس، ادامه می‌دهد - تداومی که با بحث من در اینجا تناسب تام دارد - «شاید معنای حقیقی آغاز چیزی بیش از این نباشد که شخص بدانند معنای آغاز هر چیزی این است که کسی آن را در جوانی آن بشناسد»؛ یعنی مرحله‌ای که هنوز گام‌های قطعی در جهت شکوفایی برداشته نشده است، چه اینکه جوان با تردید و عدم‌اطمینان شروع می‌کند، ولی در عین حال، از امکان‌هایی که پیش روست به هیجان می‌آید و از حرکتی حکایت می‌کند که نخست پذیرای امکانات است و هنوز تثبیت نشده است، ولی پیوسته مشخص‌تر می‌شود و به نحو ملموس‌تر در جهتی خاص می‌افتد. این «حالتی» باز و پذیرنده به معنای رو به آینده است. این آغاز، چنان‌که گادامر در کلیت آن بیان داشته است، می‌تواند «بی‌واسطه» باشد؛ یعنی با تأمل به درون پیوند داشته باشد و به محض تجربه شدن، فعلیت یابد و در موضع بحث ما، خود دانشگاه با چیز دیگری [برای مثال، از جنس قدرت یا منزلت یا ...] آغاز نمی‌شود، اما دانشگاه یک واسطه مهم در فعلیت‌یافتگی آغاز برای فرد است.

از همین روست که گادامر در پایان می‌گوید که سه معنای آغاز از یکدیگر جدایی‌پذیر نیستند: معنای آغاز در تاریخ است، تأملی است و از قبل نمی‌داند در چه مسیری پیش خواهد رفت. «آغاز مستقیماً به ما داده نمی‌شود، بلکه باید از نقطه‌ای دیگر به عقب رفت و بدان رسید» [گادامر در آغاز، آغاز را تجزیه معنایی کرد، اما از آنجا که آغاز او مستلزم غایت است، این غایت است که آن تجزیه‌های آغازین را به هم پیوند می‌دهد. تجزیه یکی از ابزارها و معیارهای تحقق آزادی است]. او با طرح این درهم‌آمیختگی شیوه رسیدن به چنین آغازی را نیز تا حد زیادی پیش می‌نهد. مهم‌ترین شیوه‌ای که گادامر پیشنهاد می‌دهد، شیوه تاریخ‌اثرگذار است؛ در یافتن آغاز هر یک از ما «متأثر» از شبکه پیشداوری‌ها و تجربه خود هستیم. این امور از پیش اثر خود را گذاشته‌اند و هر گاه بخواهیم نظریه‌ای را تعبیر و تفسیر کنیم، نقش تعیین‌کننده دارند. تاریخ‌اثرگذار [یا چیزی که می‌توان از آن به سنت فرهیختگی یاد کرد]، شرط آگاهی و دانش است. گادامر با استناد به ارسطو در نهایت، به ما این درک را می‌دهد که آغاز مستلزم گذشته‌نگری و آینده‌نگری است. آغازیدن از میانه است. گادامر و نیز برتانو [در سطور آغازین کتاب معانی چندگانه وجود نزد ارسطو] به خود ارسطو ارجاع می‌دهند که «یک سرآغاز به نحو بالقوه گسترده‌تر از گستره‌ای است که با آن واقعیت

می‌یابد. آنچه در آغاز کوچک است، اغلب در پایان بی‌نهایت بزرگ است. بنابراین، اندکی انحراف از حقیقت در آغاز، در پایان انحراف زیادی را به دنبال دارد و خطاهایی را موجب می‌شود که هزاران بار بزرگ‌تر هستند» (Brentano, 2020: 35).

ب. یافتن و بنیادگذاری فرایند آغاز در جریان تأسیس

اکنون سؤال ما تا حدی وضوح یافته است؛ یعنی در جایی که دانشگاه تأسیس شده است، آغاز مشروع دانشگاه چه می‌تواند باشد؟ چگونه می‌توان دانشگاه تأسیس شده را آغاز کرد؟ به تعبیری دیگر، چگونه می‌توان خود را به‌مثابه فردی دانشگاهی آغاز کرد؟

۱. دانشگاه به‌مثابه یک زیرموقعیت اجتماعی

برای پاسخگویی به سؤال مذکور، لازم است که مضمون آن آغاز؛ یعنی وضعیت دانشگاهی بودن نیز تا حدی تفسیر شود. این اشاره مختصر در اینجا لازم است که منظور من از موقعیت، مکان کرانمندی است که در آن انواع رابطه‌ها و قصدمندی‌ها در جریان است. سه موقعیت بنیادین که همه ما در آن اشتراک صوری داریم [یعنی تن، جامعه و جهان]، موقعیت‌هایی عام و جهان‌شمول هستند. آن سه موقعیت هر یک دارای زیرموقعیت‌هایی هستند که موقعیت اصلی را نمایندگی می‌کند؛ چنان‌که پوست، دست و چشم زیرموقعیت‌های تن هستند و خانه، خیابان، اداره و کافه زیرموقعیت‌های جامعه هستند و زمین، محیط زیست و جو زیرموقعیت‌های جهانی و طبیعی ما هستند. عنصر مهم دیگر در پدیداری موقعیت، رابطه است. انسان در همه موقعیت‌ها و زیرموقعیت‌های خود با همه چیز رابطه دارد. از ضرورت همین رابطه‌هاست که آزادی معنا می‌یابد. مهم‌ترین عنصر در ادراک موقعیت، قصد است؛ ما در موقعیت همواره چیزی را قصد می‌کنیم؛ این قصد می‌تواند به مهار نابهنجاری‌ها و تدارک آزادی معطوف باشد یا می‌تواند به ماندن در موقعیت و تداوم نابهنجاری‌هایی چون سرکوب، ستم، جهل و توهم منجر شود. از این نظر، دانشگاه یک زیرموقعیت اجتماعی و جای‌خردورزی و سنجش‌گری در نامحدودترین شیوه و شکل آن است. این زیرموقعیت، به بهترین وجه، مهارت شناخت نابهنجاری‌ها و نابسامانی‌های رابطه و مهار آن را به‌دست می‌دهد (Bahrani, 2020: 123-130). به‌دست دادن آن مهارت و مهار، بجز از طریق تجربه وضعیت دانشگاهی توسط خود فرد دانشگاهی ناممکن است.

هر "دانش‌پژوهش‌گاهی" دارای دو بعد نظری و کنشی هم‌تافته است و بعد علمی و دانشی مشروعیتش را با اتصال به سایر مواضع دانشی جهان می‌گیرد. در صباوت کنونی، دانشگاه در ایران تا حد زیادی از ایفای نقش نظری و علمی خود باز مانده است، از جمله به‌دلیل نبود ارتباط پیوسته با جریان جهانی علم، هر چند که بسیاری از رشته‌ها به‌ویژه رشته‌های علوم انسانی از این نظر در تحریم مضاعف هستند، هم از سویه جهان، در وصل بر آنها بسته است و هم از داخل و از ناحیه قدرت و جامعه مورد بدبینی و عدم‌استظهار واقع شده‌اند. اگر این جزء از دانشگاه را مد نظر داشته باشیم، دانشگاه بری از نقد می‌شود، چرا که موضوعیت نقد را ندارد؛ یعنی دانشی در دانشگاه پدیدار نمی‌شود که بخواهد مورد نقد واقع شود. نقد نیازمند مضمون

است. دانش در خلأ و انحصار امکان‌پذیر نمی‌شود؛ موضوع اگرچه در وضعیت معین خاص می‌شود، اما با عطف توجه به موضع ما در برابر آرمان‌هایی چون آزادی، امری عام و جهان‌شمول است. جزء دیگر دانشگاه به نقش‌ها و کارکردهای اخلاقی و مدنی دانشگاه برمی‌گردد، کارکردهایی که دانشگاه در نسبت با تحقق آینده (آزادی) متقبل می‌شود. از همین ناحیه است که دانشگاه محل نقد است؛ نقد بدین معنا که دانشگاه از نظر کارکردهای انسجام‌بخش، آزادی‌ساز و شادی‌آور خود تا کجا موفق عمل کرده است و چگونه می‌توان زمینه‌های این موفقیت را بسط داد و موانع آن را مهار کرد. مهم‌ترین ویژگی این جزء از دانشگاه و فرد دانشگاهی، داشتن موضع اخلاقی در خصوص مضامین و موضوع‌های آموزشی و پژوهشی است. دانشگاه جایی است که نه تصرف می‌شود و نه در آن تصرف و تغلب آموزش داده یا پژوهش می‌شود. دانشگاه [و مؤسسات پژوهشی] جای نظرورزی و کنشگری برای حقیقت، آزادی، شادی و انسجام است. پس، با عطف توجه به تاریخ جهانی دانشگاه باید تصریح کرد که دانشگاه به‌مثابه یک امر مدرن «کلی مشخص» است؛ دانشگاه در ایران نمی‌تواند منفک از دانشگاه در جهان باشد؛ یعنی نمی‌تواند خود را از جریان جهانی خردورزی و کنشگری باز دارد؛ با این حال، مشخص نیز است، بدین معنا که موضوعات و مضامین خردورزی و کنشگری دانشگاه ایرانی می‌تواند دارای ویژگی‌هایی باشد که به آن تکینگی می‌دهد. در بادی امر، مضمون اصلی دانشگاه در ایران باید مهارت‌شناسایی شرارت و مهار آن باشد. در بخش دوم؛ یعنی کنشگری آزادانه معطوف به مهار شرارت و تحقق ارزش‌هایی چون شادی و انسجام دانشگاه تا حد زیادی [هر چند منقطع و ناپایدار و با هزینه‌های زیاد] آغاز شده است.

۲. تاریخ یک فتح

در کشور ایران دانشگاه به‌مثابه یک امر مدرن جایی را تصرف و تسخیر کرد که هنوز متولی داشت. دانشگاه در کشاکش با نهادهای سنتی آموزش (مدارس علوم دینی و مکتب‌ها) تأسیس و افتتاح شد. حتی نهادهای علمی بنا نهاده شده در دوره قاجار مانند دارالفنون، در سال ۱۲۳۰ ه.ش، ادامه نهادهای سنتی بودند که فقط وابستگان دیوانی می‌توانستند در آنجا حضور یابند و درس بخوانند؛ از این نظر خود این نهادها نیز در یک سوی کشمکش فرایند تأسیس دانشگاه قرار داشتند. پیش از این، اعزام دانشجو به خارج در دوره قاجار، از حوالی سال ۱۱۷۰ ه.ش، یکی از نمادهای آشکار مبارزه با تأسیس جایی به نام دانشگاه در ایران بود؛ در کشاکش سنتی ماندن یا مدرن شدن، ترجیح بر این بود که ما به دانشگاه - یعنی به خارج - برویم، نه اینکه دانشگاه به‌مثابه یک امر مدرن خارجی به داخل؛ یعنی به ایران بیاید. این مقاومت البته، در دوره‌های بعد رو به سستی نهاد. امر مدرن فاعلیت دارد و در پی بسط خود است. از این رو، پرسش اکنون این شده بود که آیا باید آموزش ابتدایی یا تحصیلات عالی را جدی گرفت (Zarei, 2020)؟ دانشگاه تأسیس شد، اما «تأسیسات» دانشگاهی اگرچه عموماً نو بودند، عاملان دانشگاهی عموماً درگیرودار گذشته بودند. افتتاح دانشگاه در سال ۱۳۱۳ یکی از فتوحات دیوان‌سالاری جدید تودگانی پهلوی بود که با غضب و تصاحب نیز همراه بود. از این رو، نمی‌توان با انتساب «تأسیس» به این دانشگاه به آن مشروعیت آغازگری داد. مشروعیت تأسیس در آغاز است. این دانشگاه در حالی که صباوت خود را طی می‌کرد، در

پی مشروعبیت‌بخشی به قدرتی بود که فاقد زمینه‌های تاریخی مشروعبیت سنتی بود. در این دوره، نوسازی به‌واسطه آموزش و دانشگاه با نوسازی به‌واسطه زور و قدرت یکی دانسته شد. این درست که دیوان‌سالاری قدیم ایرانی^۳ در دوره قاجار - به‌ویژه از بعد اقتصاد سیاسی - متزلزل شد، اما بقایای آن به‌ویژه بقایای ادیبانه آن دیوان‌سالاری هنوز در دوره پهلوی در ایران حضور داشتند و خود در فرایند این تصاحب نقش بازی کردند.

دانشگاه پهلوی به‌درستی قرینه پروتستان‌تیسیم بود که علیه کاتولیتیسیم نهادهای آموزشی سنتی دست به اعتراض و تصاحب زد؛ درست همانسان که خود این نهادها و نیروهای سنتی در نتیجه ضدیت با آن پروتستان‌تیسیم تا حدی متحول شدند، چون کوشش کردند پا در جاهایی بگذارند که دانشگاه فاتح بدان‌ها وارد شده بود. تنها در این هرج و مرج بود که دانشکده منقول و معقول نیز در ضمن دانشکده‌های دانشگاه تهران جای گرفت. این روند تا هنوز نیز ادامه دارد و "دکتر حجه‌الاسلام‌ها" نمونه‌هایی از این تحول هستند؛ کشاکش نیروهای قدیم و جدید در دانشگاه به‌ویژه خود را در حمله به دانشگاه - که از زمان پهلوی تا کنون ادامه دارد - بازتاب می‌دهد. حمله به دانشگاه را باید بخشی از هزینه «آغازی» دانست که نیروهای مدرن همچنان باید آماده پرداختن آن باشند.

دانشگاه تأسیس‌شده در میان ما جایی را تصاحب کرد و بر بنیاد این تصاحب، دانشگاه میدانی برای آموزش تصاحب شد؛ یعنی مکانی که می‌توانست نام یک نهاد سنتی آموزشی را به خود بگیرد، نام دانشگاه را به خود گرفت. چنان‌که در کلام سید محمد تدین، وزیر معارف، این‌گونه آمده است: «اونیورسیتیه که آن را می‌توانیم دارالعلوم بگوییم ...» (Majidi, 2018). همچنان‌که در آغاز نیز رضاشاه به عبدالحسین تیمورتاش، سردار معظم خراسانی، دستور می‌دهد تا «طرحی برای ایجاد یک دارالفنون تهیه کند» (Majidi, 2018). در افتتاح دانشگاه نه تنها گسست با مؤسسات گذشته قطعی نبود، بلکه عمده نیروهای مؤسس آن همان نیروهای قدیم بودند. این افتتاح درواقع و بیشتر، نوعی ادغام بود؛ یعنی ادغام دارالفنون، مدرسه علوم سیاسی، مدرسه طب، مدرسه عالی فلاحت و صنایع روستایی، مدرسه فلاحت مظفری، مدرسه صنایع و هنر، مدرسه عالی معماری، مدرسه عالی حقوق و چند مرکز آموزشی دیگر. این ادغام، تصاحب و افتتاح، فتحی بود که نیم‌قرن بعد فتح‌الفتوحش با انقلاب فرهنگی انجام شد. در انقلاب فرهنگی آن دانشگاه نسبت به چیزی که می‌توانست آن را از مرحله جوانی فراتر ببرد - یعنی به مرحله آغاز سوق دهد - به اصطلاح واکسینه شد. چهار دهه واکسیناسیون دانشگاه آن را در صباوت نگاه داشت. تمام شدن نیروی

۳. این توضیح مختصر را بدهم که من تاریخ ایران را حسب پیدایش و تحولات سامان دیوان‌سالاری آن می‌فهمم. تا پیش از دوران پهلوی، فقط قلیلی از مردمان این دیار بر مناصب و مکاسب و مساند قدرت و ثروت و دانش و هنر دست داشتند. اینان در جاهایی به نام دیوان حضور داشتند. در مقابل، کثیری از ما به نام «عوام کالانعام» یا چنان‌که ناصرخسرو برنهاده است «گاوان و خران و ستوران» (Qobadyani, 2013: 117 & 383) و در مقام توده در دیه و کوه و کمر جای داشتند و بیرون از مناسبات دیوان‌سالاری بودند. اینان وظیفه تولید زراعی و دامی و استخراج کانی و نیز تولید بچه را به عهده داشته‌اند. کارکرد نخست دیوان‌سالاری با مجموعه‌ای از دیوان‌ها (دیوان دربار، صدارت، جیش، افتاء، حسبه، زنداقه، قضاء، و ...) «بقای» خود از طریق فتوحات و جلب فضل و امتیاز بوده است. در فرایند مشروطه‌خواهی و به‌طور مشخص، با پهلوی آن عوام نیز به‌تدریج وارد دیوان شدند و «دیوان‌سالاری تودگانی» را شکل دادند. اینان این توهم را دارند که از ازل دین‌دار و زبان‌دار و تاریخ‌دار بوده‌اند و به دنبال بازگشت به گذشته‌های هستند که در آن موجودیت و حضور نداشته‌اند!

این فتوحات با یارگیری نهایی در داستان بورسیه‌های اواخر دهه هشتاد و اوایل دهه نود به سرانجام رسید. اینان اما از یک سو، بدون متاع [بی سلاح و زره و خود، و در اینجا، بدون دانش و کلمه و قلم] فتح و تصاحب دانشگاه را تداوم بخشیدند و از سوی دیگر، به ظرفیت و محدودیت غنایم و خراج این «مفتوحه عَنوه (بالغلبه و العنف)» توجه نداشتند. آن افتتاح و فتوحاتش تا جایی که با امر مدرن و به‌ویژه آزادی در تضاد بود، زمان را همراهی نمی‌کرد؛ یعنی اختتامش نیز با خود همراه داشت؛ یعنی ناکارآمدی عمومی و همچنین نشانه‌هایی چون خرید و فروش پایان‌نامه که مکانی را پدیدار می‌کنند که بی‌صاحب شده است و باید آن را بازتصرف کرد. ما از شروع همان اختتام است که به آغاز زمانی مشروع دانشگاه می‌رسیم.

در مجموع، این دانشگاه در واقع و عموماً، همچنان ادامه سنت دیوان‌سالاری است؛ به‌رغم ریشه‌داری دانشگاه در تحولات نو، دیوان‌سالاری تودگانی تمام تلاش خود را کرده است تا صورت و محتوای دانشگاه را دیوانی کند. از رشته‌های دانشگاهی و اهمیتی و معمولیت آنها گرفته [که خود را در پیشاورود به دانشگاه؛ یعنی در کنکور و در پسادانشگاه؛ یعنی مشاغل وزارتخانه‌ای پیوسته با آنها نشان می‌دهد] تا سرفصل درس‌ها و فضای دانشکده‌ها و سرآخر تا مناسبات استادان و گروه‌ها و دانشکده‌ها. حسب غلبه سامان دیوانی می‌توان از دانشکده‌های این دانشگاه با عنوان دیوان‌ها نام برد؛ یعنی دیوان افسری، دیوان سیاسی، دیوان قضا، دیوان پزشکی، دیوان حقوقی، دیوان مکانیک و فناوری، دیوان اقتصاد، دیوان فقه و اصول و دیوان‌های تاریخ و زبان و ادبیات [که به شدیدترین وجه از سوی توده دیوان‌سالار به ارتجاعی کشیده شده‌اند که حسب فراموشی تاریخ و ادبیات و صرف‌التزام به صورت‌های ابهام‌مند تاریخ و زبان، از دانش تاریخ و ادبیات تهی شده است. این تهی‌شدگی از آن نظر که نقد آن سنت تاریخی و ادبی را ناممکن ساخته است، خود مسئله‌ای بزرگ برای ماست] و به‌طور کلی، دیوان مؤمنان و مهندسان؛ یعنی جایی که ایمان به دیوان‌سالاری را تقویت و بقای آن را مهندسی می‌کند. موضع طباطبایی (Tabatabai, 2019) در بحث از ایران و دانشگاه ایرانی و تلاش برای اتصال آن به ایده ایران‌شهر درنهایت، به معنای بحث درباره دیوان‌سالاری و دانشگاه دیوان‌سالار است، نه ایران به‌مثابه مجمع انسان‌هایی که با حدودی از سوژگی، آزادی و شادی و انسجام را تجربه می‌کنند. اگر این تفسیر درست باشد، آن دانشگاهی که او در پی آن است، موقعیت خلق ارزش‌هایی چون آزادی، حقیقت، شادی و انسجام نیست؛ یعنی دانش‌گاه قدرت است، آن‌هم قدرتی که اجتماعی نشده است. از چنین دانشگاهی هنوز تولید و اعاده دیوان‌سالاری انتظار می‌رود؛ آنچه عموماً در مناسبات آن دیوان‌ها جاری و ساری است نیز نه علم (خلاقیت فکری و تجزیه امور)، بلکه یک «فضل» است.

۳. آغاز دانشگاه

یکی از شروط حقانیت آغاز دانشگاه در میان ما همین بازتصرف است. بازتصرفی که خود را در سرفرازی و خودشکوفایی عاملان دانشگاهی نمود می‌یابد. این حقانیت ناشی از آن است که در فرایند آغاز، چیزی از کسی [که آن چیز - یعنی دانش و کنش یا حقیقت و آزادی - را ندارد] غصب نمی‌شود؛ دانشجو و استاد سرزمینی را به زور تصاحب نمی‌کنند، بلکه به یک منطقه متروکه بی‌سر و سامان [هرچند تأسیس‌شده]

وارد می‌شوند و آن را بسامان می‌کنند. بسامان کردن آنجا نه با نفی گذشته و متعلقات آن، بلکه با نقد آن و با شکوفایی خود است. این آغاز آغاز دانشگاه نزد ماست؛ یعنی دانشگاهی که حاوی عناصری از سوژگی علمی و اخلاقی است. از این نظر دانشگاه در ایران از میانه تأسیس نهادی خود است که آغاز می‌شود. ما در تعیین آغاز دانشگاه به مؤسسات به اصطلاح علمی سنتی استناد نمی‌کنیم، بلکه ملزم به «گونه‌ای آینده‌نگری» هستیم. اثرپذیری مشروع ما از تاریخ منوط به اثرگذاری جهت‌دار ما بر تاریخ دانشگاه است. ما در فرایند آغازندگی و نوخاستگی دانشگاه است که دانشگاه را آغاز می‌کنیم. در این نوخاستگی حضور همزمان هر سه معنای پیشگفته است که مشروعیت و حقانیت آغاز دانشگاه را پدیدار می‌سازد.

نخست، معنای زمانی آغاز. ما می‌توانیم دانشگاه یا هر موقعیت آموزشی یا پژوهشی دیگری را به‌نحو تاریخی بنگریم. از نظر تاریخی، دانشگاه در ایران با نام دانشگاه تهران یک مبدأ دارد، برای مثال، سال ۱۳۱۳. یافتن معنای آغاز در این زمان را باید در مساهمت امثال عیسی صدیق یافت. او دانشگاه را در نسبت با «مدرن شدن ایران» معنا می‌کرد (Seddiq, 2018). این آغاز اما مغلوب تأسیس شد. دانشجویی که وارد دانشگاه می‌شود، از طریق چند واحد مقدماتی دانشگاه‌شناسی باید تاریخ دانشگاهیت خود را به سال تأسیس دانشگاه در ایران [و جهان به‌مثابه یک کلی مشخص] پیوند بزند؛ آن‌گاه با نقد مسئله تأسیس و جدایش خود از مقاصد نامشروعی که چیزی بجز آزادی و خودشکوفایی فرد دانشگاهی را نوید می‌دهد، پیوند خود را از گذشته بگسلد و فرایند آغاز را آغاز کند. توجه به تاریخ دانشگاه از ضرورت اتخاذ موضع برمی‌آید. فرد دانشگاهی باید پیوسته بداند [و بخواهد] که آغاز بدون فرجام مشخص؛ یعنی بدون دریافتش از مسئولیت و تجربه آن و نه یک آغاز که صرفاً یک فتح است. در این نقطه از آغاز ما مجدداً باید به امثال عیسی صدیق و حتی رضاشاه و عبدالحسین تیمورتاش و پیش از اینها به امثال آخوندزاده و کسروی و حکمی‌زاده [که شاید تنها وجه مشترک مدرن آنان، قصدشان در آوانگاردی مدرنیته بود] و نیز به نهادها و مدارس نوینی که در دوره قاجار شکل گرفت، «ارجاع» بدهیم؛ مدارسی که طی آن دیگر قرار نبود ما به سمت اروپا برویم، بلکه این اروپای مدرن بود که به میان ما آمده بود. از دیگر نیروهایی که پیوسته به آنها ارجاع می‌دهیم، زمانه دانشجویانی است که به‌مثابه جادار وارد دانشگاه شده‌اند. از آنجا که جا یا موقعیت با جادار و مقاصد او تعریف می‌شود، جاداران دانشگاهی که جا - یعنی دانشگاه - را به رسمیت شناخته‌اند، همواره سوبیه‌هایی از امر مدرن را با خود داشته‌اند و دارند؛ تردیدی در این نیست که اینان به‌مثابه حاملان امر مدرن در دانشگاه سوبیه‌هایی از سوژگی را نمایندگی کرده‌اند. در همین زمینه، باید به کسانی ارجاع داد که در تاریخ دانشگاه فراموش شده‌اند و نیز به همه گرایش‌هایی که در نهایت، به نفع یک گرایش معین کنار رفته و سرکوب شده‌اند. در اینجا به‌ویژه کسانی حایز اهمیت هستند که قصدشان از تأسیس دانشگاه امر نو بود [این معنا از آغاز با معنای دوم آغاز همراه می‌شود]. این «ارجاع» به زمانه آن افراد یکی از نقطه‌عطف‌های آغاز دانشگاه است. ما در اینجا در رفت و برگشت تأملی برای یافتن سرآغازها هستیم. چنان‌که گادامر (Gadamer, 1996: 32) تلاش می‌کرد تا در یافتن آغاز زمانی فلسفه، که آن را به افلاطون و ارسطو نسبت می‌داد، در رفت و برگشتی تأملی مسیری را از پیشاسقراطیان تا مفسران مدرنشان؛

یعنی رمانیست‌هایی بپیماید که به تعبیر خود او به‌مثابه «نخستین» کسانی بودند که به متن‌های اصلی یونانی می‌پرداختند و «موفقیت بزرگشان کشف فرد بود و می‌گفتند که امکان درک فرد به‌وسیله مفاهیم کلی وجود ندارد» و از دگرگونی آنها بود که مکتب گران‌قدر اومانیسیم پدیدار شد.

دوم، معنای نظری و منطقی آغاز. در طرح منطقی آغاز دانشگاه زمان خاص بی‌معنا می‌شود. تحقق این آغاز منوط به برآورده شدن شرایط و شروط دانشگاهی بودن است. در این معنای نظری و منطقی برای مثال، آغاز دانشگاه را باید در فرایند تدوین مجدد سرفصل‌های درسی و متون کلاسیک‌خوانی دانشگاهی و تولید آزادانه آثار علمی مرزی و گفت‌وگو با جهان دانشگاهی خارج دنبال کرد. فرایند پیوسته ترجمه آثار اروپایی این مرحله دوم آغاز را تداوم می‌بخشد. در این معنا، دانشگاه جایی است که در آن فرد دانشگاهی به سخن و به نطق در می‌آید؛ یعنی متنی خوانده می‌شود، نظریه‌ای ارائه می‌شود، کتاب یا مقاله‌ای منتشر می‌شود، همایشی برگزار می‌شود، مدرکی صادر می‌شود، مرزهای علم جابه‌جا می‌شوند، مسئله‌ای حل می‌شود و صدق همه این مستندات در تجربه آزادانه و مسئولانه فرد خود را نشان می‌دهد.

سوم، معنای نوحاستگی. ما در یافتن آغاز نظری دانشگاه از حرکتی شروع می‌کنیم که پذیرای امکانات است و هنوز تثبیت نشده است، ولی پیوسته مشخص‌تر می‌شود و به‌نحو ملموس‌تر در جهتی خاص می‌افتد. این «حالتی» [که معنای حال را نیز با خود دارد] باز و پذیرنده و به معنای رو به آینده است. در اینجا دانشگاه «واسطه» تأسیس‌یافته برای آغاز است. دانشگاه فرصت تأمل به درون و خودشکوفایی و زایش و ترنسفورمیشن و شکل‌گیری «سوژه آزاد و مسئول» (معنای سوم آغاز) را فراهم می‌آورد. دانشگاه موقعیتی است که انسان‌هایی از بیرون (به‌طور خاص از مدرسه، خانه و کوچه) در آن گام می‌گذارند، قدم می‌زنند، چشم می‌گشایند، شعار می‌دهند، خلق می‌کنند، می‌نویسند، می‌خوانند، آزمایش می‌کنند، یاد می‌گیرند، گفت‌وگو می‌کنند، دست به دست و چهره به چهره بدن‌دار می‌شوند و کنشگری می‌کنند و ذهنیت آزاد و مسئول خود را پدیدار می‌کنند؛ در همه این افعال دانشگاه انسان‌های کنشگر را - به حسب سه موقعیت عام‌شان: تنشان، جامعه‌شان و جهان‌شان - به خود راه می‌دهد و بعد از یک ممارست نسبتاً طولانی، دانشگاه از طریق آنها خود را به بیرون بسط می‌دهد. در هر بسطی یک بازتصرف در زیرموقعیت‌هایی که بدون صاحب رها شده‌اند صورت می‌گیرد؛ یعنی خانه، کارخانه، اداره، خیابان و حتی پادگان [و گاهی نیز دانشگاه زیرموقعیت‌های جدید می‌سازد]. دانشگاه یک زایشگاه مداوم است؛ یعنی بار می‌گیرد و بارور می‌کند و بار می‌دهد. معنای سوم حاوی مخاطراتی است که گادامر آن را در این عبارات بیان کرده بود که معنای آغاز هر چیزی این است که کسی آن را در جوانی آن بشناسد.

در این وضعیت؛ یعنی با همراهی و تحقق معانی سه‌گانه آغاز، نیروهای عصر جدید به دانشگاه پا می‌گذارند و سرزمین بی‌صاحب را [چونان سرزمینی که امیران و متولیان آنجا را ترک کرده‌اند و در آن هرج و مرج رواج دارد] از نو تصرف می‌کنند. غاصبان پیشین به جاهای خاص خود باز می‌گردند، چرا که جای مشروع با مقاصد و کارکردهای جای‌داران آن تفسیر می‌شود؛ کسی که متاعی برای عرضه ندارد، جایی در بازار ندارد و در موضع دانشگاه کسی که نظوروزی و کنشگری رو به آزادی و مسئولیت ندارد،

جایی در دانشگاه ندارد. این اندازه است که یاددهی و یادآوری موضوع مهم بی‌متاعی اینان بر عهده نیروهای مدرن است.^۴ در این معنا، دوستان صدیق دانشگاه در برابر دشمنان آن قرار می‌گیرند. در چنین وضعیتی، ما صرفاً نام‌ها و تابلوها را عوض نمی‌کنیم؛ اگر چنین باشد، دانشگاه هنوز حقانیت خود را باز نیافته است. در این معنا، آغاز دانشگاه در نسبت با فرجام بی‌پایان است. دانشگاه، با عطف توجه به آینده، همواره «حالتی» است که تجربه می‌شود؛ یعنی تجربه‌ای که بلافاصله به مفهوم درمی‌آید؛ نوشتن مقاله و پایان‌نامه و آموزش و یادگیری در سطر سطر کتاب و ردیف‌ردیف کلاس، همان به مفهوم درآوردن تجربه‌های حالت دانشگاهی بودن ماست. پژوهش و آموزشی که تجربه نشده باشد، همچنان نشان‌دهنده صباوت حضور غاصبانه ما در دانشگاه است. مقاومت در برابر آن چرخه باطل همین آغازِ نخواستگی دانشگاه در ایران را نشان می‌دهد. دانشگاهی که تجربه نشود و دانشجویی که تجربه نکند، دانشگاه‌ها و دانشجویان آغاز نشده‌اند. تجربه کردن و تجربه شدن نیازمند حدودی از سوژگی است. این سوژگی در موقعیت دانشگاه با داشتن پرسش همراه است. برای رفتن به جایی به نام دانشگاه باید پرسش داشت. تحقق مسئولیت در پرتو طرح پرسش و ارائه پاسخ‌هایی است که ما در دانشگاه برای پرسش‌های خود می‌یابیم.

۴. مشروعیت دانشگاه به‌مثابه امر مدرن

با توجه به سیر استدلال‌های ارائه شده، این پرسش مطرح می‌شود که آیا همه مباحث پیشین به معنای نفی و انکار همین دانشگاه موجود و کم‌ارجی تاریخ آن است؟ هرگز این‌گونه نیست. درست است که در دانشگاه افتتاح‌شده در دوره پهلوی و سایر دانشگاه‌هایی که بعدها تأسیس شدند، عرض اندام انسان در برابر مطلق‌بینی الهیاتی دیوانسالاری چندان فریه نبود [بدین دلیل که افتتاح دانشگاه یک مراسم درون دیوان‌سالاری بود و با توجه به مناسبات امتیازدهی و امتیازگیری، تفاوتی بنیادی میان دیوان‌سالاری قدیم و دیوان‌سالاری تودگانی جدید نیست و هر دو از مایه‌های ایمانی، تکنیکی و اقتصادی مشابه بهره می‌برند و کارکرد دیوانی مشابهی نیز دارند]، اما تأسیس و افتتاح دانشگاه در نسبت با ایده دانشگاه به‌مثابه یک امر مدرن، سویه‌هایی هرچند نخستین و ابتدایی از آزادی و مسئولیت را با خود به همراه داشته است و دارد؛ سویه‌هایی که به فرایند آغاز متصل هستند.

۴. بر اساس یک داستان قدیمی، کاروانی از تجار را تصور کنیم که از سمرقند به حلب می‌رود؛ هر تاجری با چند شتر بار و چندین حارس است. هنگام بیرون رفتن از دروازه شهر مقلسی که طیلسان و دستاری ندارد و کدویی به درپوزگی یافته و آن را به بند ازارش بسته است، در پس کاروان با آنان راه می‌افتد. آنها شبی پشت در کاروانسرای اطراق می‌کنند. گدای مقلس که حارسی ندارد، همچون شهبای دگر کدو را محکم به بند ازارش می‌بندد و می‌خواهد. ظریفی چند قصد آن کدو کرده و از بند ازارش خلاص می‌کند. صبح هنگام که در کاروانسرا گشوده می‌شود، برای ورود به کاروانسرا هر یک هویت و متاع خود را باز می‌گویند؛ یکی می‌گوید که من فلان‌بن فلانم، صاحب ده شتر انگبین و پانزده حارس؛ دیگری می‌گوید که من تاجر آبگینه چینی‌ام و هفت حارس؛ آن یکی می‌گوید: که من بزآزم و ... یکان یکان به کاروانسرا داخل می‌شوند. چون نوبت به مقلس بیچاره می‌رسد و می‌خواهد بگوید که هست و چه دارد، به ازارش رو می‌آورد و نشانی از کدو نمی‌یابد؛ رو به کاروانسرادار می‌کند که من هیچ‌ام و سر به بیابان می‌نهد. در میان ما - یعنی در فضای آکادمیک - آنان که دانشی ندارند، خود خواهند دانست که در این موقعیت هیچ‌اند و سر به بیرون دانشگاه خواهند گذاشت. با این حال، باز کردن کدو از بند ازارشان - یعنی نقد و برنامه‌ی افشای آن وضعیت - وظیفه ناقدان غیرمحافظة کار دانشگاهی است.

همراهی و حدود موفقیت ما در توسعه و پیشرفت ناشی از همان سوییچها و رگه‌های نخستین است. در ابتدای مقاله گفته شد که تفسیر ما از پدیده دانشگاه تفسیری همراه با حسن ظن است. از این منظر، این مدعا و جاهت ندارد که چون امر مدرن به ما شبیخون زده است، پس مشروعیت ندارد [نظری که بنیادگرایان هویت‌اندیش دینی و ناسیونال راوی و حامی آن هستند]؛ برعکس، دانشگاه افتتاح شده اگر مشروعیتی نداشت، بدین دلیل بود که به‌مثابه اقدامی تودگانی و همگانی به دیوان‌سالاری قدیم شبیخون زد تا همان مناسبات فضلی امتیازورانه را دنبال کند. این حد از نامشروعیت تأسیس - که خود را به آغاز پیوند نداده است - تا هنوز نیز موقعیت دانشگاه را تحت تأثیر قرار داده است. مسئله‌دار شدن دانشگاه در میان ما از همین جا نشئت می‌گیرد. دانشگاه به جای آنکه به‌مثابه موقعیتی که کارش زیر سؤال بردن است، مسئله‌حل‌کن باشد، خود به مسئله بدل شده است؛ یعنی به‌دلیل چشمداشت به فضایل و امتیازات دیوانی اجازه طرح پرسش را نمی‌دهد.

پس امر مدرن در صباوت خود نیز مشروع است. به میزانی که دانشگاه خود را با شرایط مدرن سازگارتر کرده است، تجربه آغاز را نیز آغاز کرده است. بر این اساس، دانشگاه در مرحله جوانی خود نیز مشروعیت نسبی دارد؛ جوانی دانشگاه، در کل، ناظر به «حضور» دانشجویان جوان در دانشگاه به‌مثابه یک کنش مدرن است. با توجه به آنکه بخش زیادی از این جوانان زنان هستند، این خود نشانه‌ای از بازتصرف اولیه است. نبود آغاز؛ یعنی نرسیدن دانشگاه به بلوغ و خودشکوفایی به معنای نبود مشروعیت دوران صباوت آن نیست، بلکه به معنای نامشروعیت اقامت و ماندگی در صباوت است؛ ما وارد دانشگاه می‌شویم، اما بدون آنکه پرسش‌دار شویم، از آن بیرون می‌رویم. دانشگاه ایرانی حسب صباوت و جوانی‌اش همچنان مشروع است، اما حسب تلاش‌هایی - به‌ویژه از درون - که می‌خواهد آن را در صباوت نگاه دارد، به سمت نبود حقانیت میل می‌کند. دانشگاه به‌ویژه در پی تصرف غاصبانه نیروهای غیردانشگاهی [کسانی که در هیئت مهندسان و ملایان خود را متولی دانشگاه می‌دانستند]، سست و نزار بوده و معرفت و دانشی را تولید نکرده است، اما ظهور فعالیت کنشی معطوف به آزادی از سوی دانشجویان جبران آن ضعف و سستی علمی بوده و هست.

بازتصرف مدرن دانشگاه از سوی دانشجویان، سازگار با معنای دومی است که گادامر از آغاز مراد می‌کند، همانسان که بلومبرگ نشان داده است که پروتستان‌تیسیم در تحول خود از وجه دینی به فرهنگی حاوی وجوهی از بازتصرف بود. این وجوه بازتصرف را باید در همان بُعد فعلیت یا کنشگری دانشگاه دید که عموماً دانشجویان و تشکل‌های مدنی‌شان مروج آن بودند؛ وظیفه اخلاقی این کنشگری همچنان بر دوش دانشجویان بوده و هست. از میان استادان شاید بتوان از کنشگرانی نام برد که یا در مراحل گزینش و استخدام یا در مراحل بعد، به‌دلیل سوییچ‌هایی هرچند کم‌رنگ از اعتراض به امتیازوری دیوان‌سالارانه و بازتصرف قلمروهای بی‌صاحب، یا از دانشگاه اخراج شده‌اند یا خودخواسته امر دانشگاهی را در بیرون از دانشگاه دنبال می‌کنند یا ناخودخواسته در گوشه محبس جای گرفته‌اند یا دست به مهاجرت زنده‌اند.

از مهم‌ترین جنبه‌های این کنشگری، «انکار امتیاز فضلی» دیوان‌سالاری قدیم و روی‌آوری به شایسته‌سالاری بود. به تعبیر نیکفر (Nikfar, 2018) «امتیاز فضلی [جدید] مفهومی است که در دوره مشروطیت - که دوره گذر به عصر جدید است - در میان منورالفکرهای ایرانی رواج داشت. امتیاز فضلی [جدید] مترادف با آن چیزی است که امروزه، به آن شایسته‌سالاری گفته می‌شود. مروجان این مفهوم (سیدجمال واعظ، ملک‌خان، میرزا هدایت‌الله آشتیانی و دیگران) می‌گفتند که شایستگی نه به تبار، بلکه به کاردانی‌ای است که کشور را بسامان کند. آنان به علم و تدبیری جدید نظر داشتند، علمی متمایز از علم علمایی». البته، نیکفر این روند را به قلمرو دارالفنون بازگشت می‌دهد. او می‌نویسد: «بر این اساس، حتی خود دارالفنون نیز نماد قلمروی است که رهبری بر آن به فضل جدید سپرده می‌شود» (Nikfar, 2018). من تا بدانجا که تأکید بر امتیاز فضلی جدید در دوره مشروطه را بتوان به آوانگاردی اینان در فرایند مدرنیته تفسیر کرد، می‌توانم با نیکفر همدلی داشته باشم؛ اما نتیجه‌گیری نیکفر در اینجا معطوف به تقابل تحولات ایران با دنیای مدرن و نقد ایده اروپامرکزینی بلومبرگ است. در حالی که تحلیل و نقد من معطوف به تداوم دیوان‌سالاری قدیم به شیوه دیوان‌سالاری تودگانی جدید است؛ دیوان‌سالاری‌ای که اگر چه از هیئت دیوان‌سالاری قدیم گسسته است، اما به دلیل چشمداشت کینه‌توزانه به همان امتیازات فضلی - و البته موهوم - رسماً به ارزش‌های مدرن اذعان نکرده است. از این نظر، دارالفنون در عمل چندان نشانی از امر مدرن نداشت. دارالفنون تداوم همان سامان تکنولوژیکی بیت‌الحکمه بود؛ مسئله همچنان بر سر همان «یک دارالفنون [است] که [همچنان از منظر بقایای دیوان‌سالاری قدیم] قابل تحمل بود» و نه چنان که نیکفر می‌گوید، «تعداد آنها، که با زیاد شدن‌شان علما احساس خطر کنند» (Nikfar, 2018). بنابراین، تکثر دارالفنون‌ها «تصرف» یا «بازتصرفی» نبود که بخواهد نابحق یا بحق باشد؛ تأسیس دارالفنون آخرین مساهمت برای تداوم دیوان‌سالاری قدیم و جلوگیری از بسط امر مدرن در میان ما بود.

جمع‌بندی

برای آغاز شخصی و متشخص دانشگاه چنان یک موقعیت جامعه‌ی مدرن، خود نیز باید مدرن شد؛ باید با باور به ضرورت خردورزی و سنجشگری وارد دانشگاه شد و از دانشگاه خارج شد و به دانشگاه پرداخت. از این نظر، دانشگاه در ایران تأسیس شد، اما فرایند آغازگری، تا حد زیادی، همچنان مقهور تأسیس‌گری بوده و هست. در نگاه تأسیسی و با نظر به محصولات امر تأسیس‌شده، «دانش‌آموخته شدن» استعاره‌ای از یک محصول تمام‌شده؛ یعنی یک تأسیس بدون آغاز و بدون انجام است. در وضعیتی که آغاز و انجام دانشگاهی با ضعف و سستی همراه است، دانشگاه برای پیشرفت، خود را تکثیر می‌دهد؛ یعنی ما پیوسته دانشگاه تأسیس کرده‌ایم.

فرایند آغاز با تحقق پیوسته غایت معنا می‌یابد. غایت دانشگاه مسئولیت است. این مسئولیت هم در بعد نظری و هم در بعد عملی محقق می‌شود. دانشگاه از دو جهت تمرین آزادی و مسئولیت «جامعیت» دارد. دانشگاه یک «خواستگاه» و جایی است که خواسته‌های درست ذیل دو آرمان اخلاقی آزادی و مسئولیت

جامه عمل و نظر می‌پوشند. غایت اخلاقی مسئولیت دانشگاهی کمال ندارد؛ این بدان معناست که هر فردی که خود را دانشگاهی می‌داند و می‌نامد، از نو کار را آغاز می‌کند و ناگزیر است که پیوسته تصمیم بگیرد.

در موقعیت خاص ما مسئولیت به‌مثابه غایت دانشگاه ابتدا خود را در «ادراک» شرارت‌های موقعیت (خردورزی) و مساهمت در «مهار» آنها (سنجشگری) پدیدار می‌کند. مسئولیت فرایند پیوسته خردورزی و سنجشگری است. مضمون خردورزی و سنجشگری پیش از هر چیزی - و به نحو سلبی - مسئله شرارت است. نگاه دینی بشر به مسئله شرّ عموماً آن را مثابه امری عدمی دیده است. امور عدمی چندان شایسته تأمل نبوده‌اند؛ امر عدمی به دلیل شرارت ذاتی خودش چیزی نیست که وجود داشته باشد تا بتوان آن را شناسایی کرد و در پی این شناسایی، کسی مسئول آن باشد؛ در این نگاه، شرّ لا موجود لامعقول لامستول است و در نهایت، هیچ‌کس مسئول نیست. حد اعلای مساهمت پیشینیان در مواجهه با شرّ معطوف به این بوده است که «ذات» را از شرّ برگیرند. رویکرد عصر نو و به‌طور خاص رویکرد دانشگاه مدرن به شرّ نه توجه به ذات یا ماهیت آن، بلکه به «استعداد» موقعیت برای بروز شرارت و پذیرش مسئولیت مهار آن توسط انسان است؛ شرارت استعداد رابطه‌های موقعیت هستند و مسئول شرارت کسی بجز انسان نیست. ما با ادراک شرارت‌های موقعیت است که خردورزی می‌شویم. خردورزی در خلأ (در موقعیت‌های فرضی خیر) ناممکن است. شرارت [در کلان مصادیق خشونت، تبعیض، بهره‌کشی، تخریب، انظلام، جهل، توهم، تقدیرگرایی و ...] نخستین مضمون خردورزی ماست که در برابر آن دارای موضع انتقادی می‌شویم. شرارت اگرچه دارای یک طیف و دامنه است، اما امری بدیهی و مطلق است. شرّ بر حسب موقعیت، همواره با ماست و علم و سیاست و هنر انسانیت در نابازتولید کردن آن و در کاستن زمینه‌های برآمدن آن و در مهار آن است. این از شروط آغازگری دانشگاهی است.

ما با آینده‌نگری غایت مسئولیت، به گذشته نیز نظر داریم. اشاره به تاریخ شرارت پیش شرط آغاز دانشگاه است. این پیش شرط از آن نظر مهم است که ما در پیش‌ساختارها و پیش‌فرض‌های سنت محاط هستیم. مسئله ما در دانشگاه این باید باشد که پیش‌ساختارها و پیش‌فرض‌های خود را به چالش بکشیم. به‌طور خلاصه، معیار اینکه کسی خود را دانشگاهی بداند، «مسئولیت او» در طرح سؤال‌های بیشتر در مواجهه با شرارت‌های موقعیت است. تا جایی که آزادی منوط به ساماندهی به ستیزها و مهار شرارت‌های موقعیت است، مسئولیت دانشگاهی پاسخگویی به میزان تحقق آزادی است. مسئولان دانشگاه در همه سطوح باید مسئولیت خود را در پاسخگویی به این سؤال محقق سازند که تا چه میزان زمینه را برای آزادی فرد دانشگاهی محقق کرده‌اند؟ در نتیجه، اگر مسئول دانشگاهی ادعا کند من در دانشگاه نسبتی با آزادی ندارم، مسئولیت را از خود سلب کرده است؛ او در زاویه تنگ و تاریک فضل دیوان‌سالارانه چمیده است تا از مزایا و غنائم برخوردار شده باشد. مزیت‌های ریاستی، کارمندی، منزلتی، گذرگاهی و ... که در وضعیت کنونی بر دانشگاهی بودن بار شده است، عموماً ناظر به تداوم شرارت‌های موقعیت است. تا کنون، سلسله‌مراتب

ریاستی در دانشگاه‌ها عموماً نه بر اساس مسئولیت آنها، بلکه بر اساس میزان نفوذ و قدرت دیوانی آنها بوده است.

دانشگاه نخستین موقعیتی است که باید به بیشترین میزان خود را از قدرت ایدئولوژیک غیرآزادمند دیوانسالاری رها کند؛ یک اقدام مهم در این زمینه، انحلال وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری [و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی] است. انحلال در این معنا که این وزارتخانه‌ها صرفاً به کار بوروکراتیک -در معنای مدرن- خود (یعنی نظم‌بخشی و شفافیت و کارآمدی) مشغول باشند و در حد یک ستاد اجرایی و حمایتی (حمایت مالی و سیاسی) برای دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های در حال آغاز تنزل یابند. برای ما نخستین شرط پایه‌ای فهم پدیدارشناختی آغاز دانشگاه، بیرون‌زدگی از دیوان [در معنای مناسبی که دغدغه امتیاز و فضل دارد] است. دانشگاه متناسب با بوروکراسی خاص خودش است که نظم و شفافیت و کارآمدی می‌یابد. در حالت آغاز، هیچ دانشگاه یا پژوهشگاهی «ستاد» وزارتخانه [به‌مثابه یکی از دیوان‌های دیوان‌سالاری که همچنان تار قدرت غیراجتماعی را می‌تند] نخواهد بود.

References

1. Backhaus, J.G. (ed.), (2015). *The University According to Humboldt: History, Policy, and Future Possibilities*, Springer.
2. Bahrani, M. (2020). *Interdisciplinary and Responsibility*. Tehran: ISCS [in Persian].
3. Bartok, Philip J. (2005). Reading Brentano on the Intentionality of the Mental. Pp.15-25, *In Intentionality: Past and Future*. Edited by Gábor Forrai and George Kampis, Rodopi, Amsterdam - New York.
4. Blumenberg, H. (1966). *The Legitimacy of the Modern Age*. Trans. Robert M. Wallace. Cambridge, MIT Press.
5. Brentano, F. (1902). *The Origin of the Knowledge of Right and Wrong*. English Trans. by CECIL HAGUE; Persian trans. M. Bahrani, Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies.
6. Farasatkah, M. (2009). *History and Events of University in Iran: A Historical Study of Higher Education and the Economic, Social, Political and Cultural Developments Affecting it*. Tehran: Rasa Press [in Persian].
7. Gadamer, H.G. (2008). *The Beginning of Philosophy*. Teharn: Hermes, Trans. by E. Fuladvand [in Persian].
8. Ghanei Rad, M.A. (2018). *The Failure of Iranian University*. 2018-1-1. Retrieved from <http://www.ihcs.ac.ir/tarheeatela> [in Persian].

9. Habibi, M. (2019). *Beginning of University, from Stablishment of Tehran Uni to Islamic Revolution*. Tehran: Cultural Research Office [in Persian].
10. Kant, I. (1999). An answer to the question: What is enlightenment?. In Mary J. Gregor (ed.). *Practical Philosophy. The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant*. Cambridge University Press.
11. Kant, I. (1979) *The Conflict of the Faculties*. Trans. and Introduction by Mary J. Gregor, New York: Abaris Books.
12. Majidi, H. (2018). From Darul Uloom to the University of Tehran: Opening of the University. *Iran Newspaper*, No. 7022 [in Persian].
13. Menashri, D. (2018). *Education and the Making of Modern Iran*. trans. M.H. Badamchi and A. Mosleh, Tehran: Sina Press [in Persian].
14. Moradi, M.A. (No date). Parallel Academy; History and Essential Components. (interniewed by K. Arshadi) Retrieved from <http://www.phalsafe.com/node/943> [in Persian].
15. Nikfar, M.R. (2018). Transposition, re-occupation and occupation. *Azadi Andishe Journal*, No. 6 [in Persian].
16. Qobadyani, N.Kh. (2013). *Divan (or Collected Poems)*. Tehran: Nashr e Sales [in Persian].
17. Ricoeur, P. (1981). *Hermeneutics and the Human Sciences: Essays on Language, Action and Interpretation*. ed. trans. John B. Thompson, Cambridge: Cambridge University Press.
18. Samim, R. (2020). *Bureaucracy in the Establishment Era of University in Iran*. Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies [in Persian].
19. Seddiq, I. (2018). *Modern Iran and its Educational System*. Trans. by Alinejat Gholami, Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies [in Persian].
20. Tabatabai, J. (2019). *Considerations about the University*. Tehran: Minoo Press [in Persian].
21. Zarei, Q. (2020). A Poseur: Elementary or Higher Education? (Responses Provided in the Ayandeh Journal in years between 1924 -1926), Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies [in Persian].